

2014. október 14–18. között kivitelezés közbeni feltárást végeztünk a projekt által érintett töltés nyomvonalszakaszán. A feltárást a 2012-ben megkezdett szelvénytől K-re folytattuk. Ez alatt további 85 objektumot dokumentáltunk, zömében cölöplyukakat. Ezek szabályos rendben helyezkednek el, mely házak jelenlétére utal. Az előkerült leletanyag a késő császárkori Bereg-kultúra és a Felsőszöcs-kultúra idejére datálódna. Műszeres leletfelderítést Bacskai István végzete el. A szelvénytől É-ra többek között kelta éremtöredéket, ezüsttűkőr töredékeket és három II. századi római denárt is talált.

Munkatársak: Bocz Péter, Mellár Balázs, Sipos Attila Csaba.
TOLDI ZOLTÁN

339. Tarpa, Urai-dűlő (KÖH 52081)

(Szabolcs-Szatmár-Bereg megye) B, V

2013. június 18–24. között próbafeltárást végeztünk a Beregi komplex árapasztási és artér-revitalizációs fejlesztés projekt előzetes régészeti dokumentációjának elkészítéséhez. A szelvény az előző évben elkezdett szakasz D-i folytatása.¹⁰⁴ A területről elmondható, hogy bár kissé zombékos jellegű, ennek ellenére a humusz eltávolítása után nagy mennyiségű régészeti korú lenyomatot tapasztált és kerámiát sikerült találnunk. Maga a talaj rendkívül nehezen értelmezhető volt. Mivel a már korábban megfigyelt sárga altalaj alatt húzódó sűrű agyag ezen a részen rendre foltokban felbukkant, ill. keveredik a sárga altalajjal. A megfigyelt öt régészeti jelenségeket sem sikerült egyértelműen megfigyelnünk, de elmondható, hogy egymástól távolabb két elpusztult járósínt volt, melyből nagy mennyiségű tapasztás került elő. Érdekesség a 102. sz. járósíntből előkerült kis méretű majdnem teljesen ép fedő, és a lenyomatot tapasztások változatossága.

2014. június 24–26. és november 4–18. között kivitelezés közbeni feltárást végeztünk a projekt által érintett töltés és a vízpótló csatorna nyomvonalán. A feltárást a 2012-ben megkezdett szelvénytől D-re folytattuk. Ez alatt további 66 objektumot dokumentáltunk, zömében gödröket. Az előkerült leletanyag a késő bronzkor–kora vaskor fordulójára tehető. Tíz objektumról, az előkerült leletanyag alapján feltételezhető, hogy szórt-hamvas sírok. Valószínűleg a kustánfalvi csoportozáshoz tartozók. Csontszilánkokat is gyűjtöttünk, ennek vizsgálata folyamatban van. Mellékleteket nem sikerült megfigyelni, mivel a nagy méretű folt közepén lévő kisebb gödörben a leletanyag rendkívül töredékes és rossz megtartású volt. A leleteket teljesen rendszertelen helyzetben találtuk. Műszeres leletfelderítést Bacskai István végzete el. Ennek során három bronzrögöt és egy bronztűt talált.

Munkatársak: Bocz Péter, Mellár Balázs, Sipos Attila Csaba.
TOLDI ZOLTÁN

340. Tázlár, Nagymező (KÖH 87843)

(Bács-Kiskun megye) Sza

A Tázlár község ivóvízminőség-javító beruházás előzetes régészeti dokumentációja készítéséhez kapcsolódóan végeztünk terepbejárást 2014. október 30-án.

A terepbejárást eredményeként azonosítottuk ezt az eddig ismeretlen szarmata kori lelőhelyet, valamint egy régészeti értékű területet (Tázlár RÉ01). Utóbbiról szórványos mennyiségű népvándorlás kori kerámiatöredéket gyűjtöttünk.

Munkatársak: Benedek-Bene Zsuzsanna, Hrabák Zita, Pál Róbert, Szabados György.

HARKAI ISTVÁN

341. Tázlár, Templomhegy, „Pusztatemplom” (KÖH 35625)

(Bács-Kiskun megye) Sza, Á, Kk, Kú

2013-ban a Nemzeti Kulturális Alaphoz, a Kecskeméti Katona József Múzeummal együtt benyújtott pályázatunk az Árpád-kori – késő középkori temető, valamint templom feltárási munkáinak folytatása Tázlár-Templomhegyen, valamint régészeti emlékhely kialakítása címmel támogatást nyert. A kutatást az NKA 3234/245 pályázati azonosító szám alatt nyilvántartott engedélye alapján végeztük el. Az NKA Építőművészet és Örökségvédelem Kollégiuma 4 000 000 Ft támogatást ítél meg pályázatunk számára, illetve további pénzzsszeggel Tázlár Község Önkormányzata és az Ásatárs Kft is támogatta a munkát. Pályázatunk alapján a megítélt összeg felét régészeti feltárássra, a másik felét az emlékhely kialakítására kell fordítani. A tervásatás első felét 2013. október 25. és november 27., a második felét 2014. március 17. és április 11. között végeztük el.

2013-ban, a 2012-ben részben feltárt Ny–K-i irányú szelvény¹⁰⁵ É-i és ÉNy-i részén folytattuk a feltárást mintegy 183 m²-en. Befejeztük az előző évben visszatakart sírok bontását, illetve az É-i szelvényfal középső, a 450. árok (középső temető kerítő árok) közelében levő részére rábontottunk. A területen 82 objektum került elő, amelyek közül 64 sír vagy sirmaradvány, 6 gödör, 3 árok részlet, egy ház és 8 cölöphely volt. A korukat tekintve egy gödör lelet nélküli, egy másik gödör szarmata, a többi jelenség Árpád-kori volt. A 450. árok a 2012-ben részben feltárt középső kerítő árok, amelynek a bontásra kerülő szakaszából nagy mennyiségű edénytöredék (fehér kerámia, bogrács), állat-, embersont és vastárgy (pl.: két sarkantyú, ún. juhnyíró olló, övcsat, kés, vödörfül) került felszínre. Az árok alsó részén helyenként égett, faszenes, feltehetően a tatárjárás időszakából származó pusztulási réteget figyeltünk meg. Az árok betöltésében a templomból származó, részben faragott és részben megégett réti mészkövek feküdtek. Az árok számos sírt és egy lekerekített sarkú négyzetes alapú házat is átvágott. A 64 temetkezés közül tízet foltként dokumentáltunk le, ezek feltárást nem végeztünk el, mert a kijelölt szelvényfal alá nyúlt a nagyobbik részük. A sírgödörök alakja hosszúkás ovális vagy lekerekített sarkú téglalap volt, de előfordult olyan is, hogy a sírgödör a lábak felé enyhén összeszűkült. Több esetben megfigyeltük, hogy a sírok alja vagy néha a fala is kemény meszes volt, ami a terület sajátossága, azaz mészkiválás figyelhető meg a talajban. A többretegű temetkezések közül a magasabban fekvő sírok esetében a homokdomb erőteljes pusztulása miatt, illetve más temetkezések esetében a szuperpozíciók miatt nem volt érzékelhető a sírgödör betöltése és alakja. Egy sírnál figyeltünk meg padmalyt, melyet a sírgödör bal, azaz a K-i oldalára ástak. Két sír alja volt faszenes, amely a temetést megelőző tisztítószertartásra utalhat (hasonlóakat 2012-ben is találtunk). Koporsóra utaló fama-

104 A lelőhely korábbi jelentését lásd: RKM 2012, 99.

105 A lelőhely korábbi jelentését lásd: RKM 2012, 100–101.

radványt, illetve vasszegeket nem találtunk. Esetenként az elhunyt kartartása alapján halotti lepel használatára gondolhatunk. A kartartás általánosnak mondható: mindkét kar a test mellett helyezkedett el, de néha előfordult az is, hogy az egyik kart a test előtt behajlították, vagy mindkét kezét összekulcsolták a test előtt, vagy az egyik kart a másikkra fektették. A sírokból bronz és ezüst S-végű hajkarikák kerültek elő. Az egyik fiatal lány ujján egy ezüstgyűrűt találtunk. A viseleti tárgyak előfordulása nem volt jellemző. A nehéz életet élő és kétkezi munkát végző népesség csontjain számos patológiás elváltozás (kar-, láb- és bordatörések, erős izomtapadások, reumás betegségek) figyelhető meg. Az egyik vázon TBC-re utaló csontelváltozást láttunk. A temetőrészlet mellett feltártuk a templomot is, amely feltárásnak nagy része 2014-ben zajlott. A templom vélhető alaprajza szerint, a várható falakat követve, az É–D-i irányú kutatóároktól Ny-ra egy háromszög alakú szelvényt jelöltünk ki. A kutatóároktól K-re egy 60–65 cm széles tanúfalat hagytunk meg. A tanúfaltól K-re egy É felé szélesedő 2–3 m széles szelvényt jelöltünk ki először, amit az idők folyamán többször is kiszélesítettünk ÉK-i irányba. A Ny-i szelvényben 32–40 cm-t mélyítettünk le. A 2012. évi kutatóárok 32–54 cm mélyen haladt, tehát néhány cm-rel felette álltunk meg. A templom falainál érzékelhető volt egyértelműen a templom törmelékcsalapot és a humuszréteg közötti különbség. A többszöri átnyomás után kirajzolódott a templom Ny-i és É-i fala 80–90 cm vastagságban. A Ny-i fal külső kontúrja, valamint az ÉNy-i sarok jól látszott. Itt a falt, illetve a betöltés mészhabarcos, apró törmelékcsalapot, barna homokkal kevert föld. Az É-i fal K-i része sokkal halványabb, bizonytalanabb volt ezen a szinten. A K-i szelvényben 42–60 cm-es mélységben jól kirajzolódott az ívelt szentély 90–100 cm vastagságban. A hajó DNy-i sarkánál, valamint a D-i falindítás kb. 2,5–3,4 m-es szakaszán bizonytalan, halvány nyomok jelentkeztek. Az ÉK–DNy-i tájolású templom egyértelműen kirajzolódott. A legelső lépésben az alapozóárkokban jelentkező omladékot bontottuk ki pozitívba, miközben a templom külső és belső részét is fokozatosan, szintenként bontottuk el. Az omladékérték kibontása és megtakarítása után kiderült, hogy két templom alapozóárkának maradványai találhatók itt. A szintenkénti bontásnak köszönhetően az egykori beásások foltjai, illetve a sírok szépen kirajzolódtak, így az egy szinten levő sírokat egyszerre tártuk fel, majd azok felszedése után a következő sírreteg feltárását végeztük el. A templom belső részén, a szentélytől ÉK-re eső területen, illetve a K–DK-i faltól K-re 3 és/vagy 4 rétegben helyezkedtek el a vázak. A templom belső részén feltárt sírok felszedése után megkezdtük az alapozó árkok átvágását, így metszetet kaptunk azok betöltéséről és egyértelmű lett, hogy melyik alapozóárok volt az Árpád-kori, és melyik a késő középkori templom része. A megfigyeléseink alapján az Árpád-kori templom patkóíves szentélyzáródású volt, amelyhez téglalap alaprajzú hajó csatlakozott. A korábbi templom alapozó árkanak átlagos szélessége 70–80 cm, a szentély alapozó árkanak szélessége 90 cm körüli volt. A korábbi templom hajójának falai pont a késő középkori templom falain belül voltak, sőt a legtöbb esetben – pl.: a K–DK-i és a Ny–ÉNy-i oldalon – a korábbi templom alapozó árkanak külső fala megegyezett a késő középkori templom alapozó árkanak a belső szélével. Némi eltérés a DK-i saroknál mutatkozott, ahol a korábbi templom sarka legalább 50 cm-rel bentebb, északabbra jelentkezett. A DK-i és a Ny-i sarok lekerekített volt. A szentély patkóíves részének válla az omladékos rétegben volt nagyon jól megfigyelhető, amely az omladék elbontása után egyáltalán nem volt

követhető. A vállrészek alapozó árkanak a legelső része maradt csak meg. A szentély belső íve patkó-, a külső íve félköríves volt. A késő középkori templom alapozó árkanak belső szélei majdnem minden esetben megegyeztek a korábbi templom alapozó árkanak külső szélével. A legnagyobb eltérés a szentély részen volt. A későbbi templom félköríves szentélyzáródású, amelynek alig kiugró vállai voltak. A későbbi szentély alapozó árka 80–100 cm, a téglalap alaprajzú hajó alapozóárka átlagban 80–90 cm szélességű. A két templom szentélyének alapozó árcai az ÉK-i szakaszon vágják egymást. A szentély belső, középső részén feltárt kerek alakú omladék a későbbi templom oltáralapozásának maradványa. A későbbi templom Ny–DNy-i oldalán, a Ny-i saroktól 190 cm-re É-ra egy 100×90 cm-es omladékot találtunk, amelyet karzatpillér alapozásnak határoztunk meg. A hajó szemközti oldalán ennyire határozott omladékot nem figyeltünk meg, de valószínűleg számolhatunk vele a DK-i falnál is. A későbbi templom É–ÉNy-i és Ny–DNy-i alapozó árkaiból a hajó részen alig maradt meg valami, átlag 10–20 cm vastag apró köves, habarcos omladék. A szentély alapozó árcai helyenként sokkal mélyebbek voltak, É-i részén egy 40–60 cm széles sávban még további kb. 20 cm mélyedt az altalajba. A hajó K–DK-i hosszanti árkanak csak a DK-i szakasza maradt meg. A középső és ÉK-i részét későbbi sírok beásásával elpusztították. Az alapozóárok szürke, kb. 90 cm széles feltöltésű nyeresési szinten már jól látszódtott, azonban betöltéséből hiányzott a törmelék, ezt a beletemetkezések előtt teljesen kibányászhatták innen. A korábbi templomnak a D–DK-i és a Ny–DNy-i rövidebb oldala, a Ny-i és a DK-i sarka, illetve a patkóíves záródású szentélyének alapozási árcai maradtak meg. A hosszanti falszakaszok alapozó árkaiknak nagy részét a későbbi temetkezések teljesen elpusztították, de ennek ellenére azért sejteni lehetett az egykori árkok irányát. Bejáratnak nyomát nem figyeltük meg. Az alapozó árkok kibontása után, az árkok alján hat kerek alakú szarmata gödörfolt rajzolódott ki.

Összességében elmondható, hogy az Árpád-kori patkóíves szentélyzáródású templomot (külső h: 11,94; sz: 7,19 m) a késő középkor folyamán átépítették, méghozzá úgy, hogy a korábbi hajó minden oldala mellett kiásták a későbbi templom alapozóárkait, a szentélyt pedig ÉK-i és ÉNy-i irányba megnövelték (h: 13,36; sz: 8,81 m).

2014-ben, 153 m²-en összesen 162 objektumot tártunk fel, amelyek közül 139 sír vagy vázmaradvány, 12 cölöphely, 8 gödör, egy árokcszellet, egy oltáralapozás és egy osszarium volt. Korukat tekintve 4 szarmata, egy Árpád-kori, egy újkori, a többi pedig középkori (12–15. századi). 2014-ben a templom belső részén, illetve a templom körül, a szelvénybe eső területen – a szentélytől É-ra, ÉK-re, a hajó K–DK-i falától K-re és a D-i alapozóároktól D-re – 139 sírt és/vagy vázmaradványt tártunk fel. A sírok között voltak olyanok, amelyeket az Árpád-kori és/vagy a késő középkori templom alapozóárka átvágott, de jó néhány sírt pont a késő középkori templom alapozóárkanak a K–DK-i szakaszába találtunk. Ez esetekben megfigyelhető volt, hogy az említett árokcszelletből teljesen kiszedték a törmelékét és úgy temetkeztek ide. Néhány temetkezésnél azt is meg tudtuk figyelni, hogy a késő középkori alapozóárokkal éppen nem bolygatták meg a vázakat. A sírok, mint fentebb említettük, több rétegben, egymás felett vagy részben egymást fedve helyezkedtek el. Emiatt a temetkezések több, mint a felénél nem lehetett az egykori sírgödör formáját megfigyelni. Általában a legelső rétegben előkerült vázak körül lehetett a lekerekített sarkú téglalap alapú sírgödör formáját rögzíteni. Közel 30 sírban,

egy-egy vázrészek alatt (koponya, medence, bokacsontok, csigolyák, bordák) faszénmaradványokat találtunk. A sír aljának rituális tisztítására utaló nyomok előfordulásában semmiféle rendszer nem volt kimutatható. Koporsómaradványt egyetlen váz körül sem figyeltünk meg, de az előkerült, téglalap vagy ritkábban kerek fejű koporsószegek egyértelműen szegelt koporsós temetkezésekre utalnak. Néhány sírban koporsóvasalatot és hurok alakú koporsóalkatrészt is találtunk. Halotti lepel használatára az elhunytak karjainak helyzete utalt, csupán csak egy gyermek combcsontja alatt figyeltünk meg textilmaradványt. A kartartások tekintetében sokkal színesebb kép mutatkozott, mint a 2013-ban feltárt vázak esetében. A templom körül és azon belül nagyon ritka volt az, hogy mindkét kart a test mellé fektették volna. Gyakori volt viszont az alkarok medencére, hastájékra vagy a mellrésze történő fektetése, amely elsősorban a 14–15. századi temetkezésekre jellemző. A 139 sír közül mindösszesen 20-ból került elő viseleti tárgy. Ezek a sírok a szelvény DK-i részén, az alapozóárkon kívül és a templom belső részén kerültek elő. A legáltalánosabb viseleti elem a bronz párizsi kapocs és a kéttagú, általában rombusz alakú ruhakapocs. Három sírban volt fejes gyűrű, amelyek közül kettőn kettős kereszt, egyen stilizált madárbrázolás látható. Két-két sírban bronz fülesgombot és bronz, illetve ezüst díszlemezt, továbbá egy csecsemő mellkas részén egy folytatott felületű üvegyöngyöt találtunk. Három sírban bontottunk ki övcsatot. Egy 5-6 éves kislány koponyája körül csillag és félgömb alakú bronzlemezekkel díszített pártamaradványt, egy másik, hasonló korú leány koponyáján pedig a textilmaradvány és a bronzpatina alapján ugyancsak az egykori pártá létét feltételezzük. Egy fiatal nő koponyája körül apró kásgyöngyökkel díszített gyöngyös pártá volt. A mellékletes sírok közül még egy gyermek és egy női temetkezést érdemes kiemelni. A gyermek jobb oldali medencéjén többek között egy fatokba helyezett vaskést, mellette pedig 11 üveggolyót találtunk. A templom alapozóárkának DK-i oldalánál feltárt női temetkezésben a kun viselet jellegzetes darabjai feküdtek: ráhúzott, nagy lemezgömbös bronz fülbevalók, a szájban halotti obulus és a derékon ezüstlemezből készített, rátett díszes öv vagy ruhaveret. A váz bal könyökénél egy vas nyílcsúcs is feküdt. A templomok D–DNy-i sarkától K-re az első sírréteg alatt késő középkori osszáríum jellegű jelenséget figyeltünk meg, amely alatt és felett is bolygatatlan temetkezések feküdtek. Az osszáríumban minden rendszer nélkül egymásra dobált vázmaradványok hevertek, köztük legalább 12 egyénhez tartozó koponya és számos hosszúcsont. Ujjcsontok és egyéb aprócsontok (borda, csigolya) nem, vagy csak nagyon alacsony számban fordultak elő. Valószínűleg osszáríum nyomára bukkantunk az Árpád-kori szentély K-i oldalán is, ahol ugyancsak több egyénhez tartozó, bolygatott csontok kerültek felszínre. A tázlári temetkezésekre jellemző volt, hogy ha ráástak egy sírt egy másikra, akkor az ott talált egyén érintett vázrészét vagy arrébb rakták/tolták vagy az érintett csontot kirakták a sírból, vagy pedig a teljes vázát kidobták a sírból. A véletlenszerű rátemetkezésektől azonban jól el lehetett különíteni a direkt rá- vagy után temetkezéseket. Néhány alkalommal megfigyeltük, hogy a felnőtt nő mellkasára ráfektették az 1-2 éves gyermekét. A fémdetektoros keresés és a bontás során számos koporsósög, koporsóvasalat-töredék, két övcsat, bronzlemezek, egy körmeneti keresztthez tartozó kéztöredék, két nyílcsúcs és pénzek (III. Béla, Nagy Lajos, Zsigmond, I. Ulászló) kerültek elő. Az érmék a 12. század vége és a 15. század közepe közötti időszakból származtak.

A 2013. és a 2014. évi ásatások eredményeként egyértelműen kijelenthetjük, hogy az első templomot valószínűleg a 12. században építették. A tatárjáráskor elpusztult településen a 13. század második felében újabb népesség (kunok) telepedett le. A romos Árpád-kori templomhoz temetkeztek az ide érkezők, majd idővel az Árpád-kori templom helyére újat építettek anélkül, hogy a korábbi templomból bármit is „felhasználtak” volna. E templom építése valószínűleg a 15. században történt az alapozóárokból előkerült kerámia és az általa vágott korábbi sírok alapján. A sírokból felszínre került csekély leletanyag alapján a terület a 16. század végéig biztosan lakott volt. A hagyományos ásatási dokumentáció mellett folyamatosan légi fotóztunk (sárkányrepülő, mini helikopter), melynek eredményeit a rekonstrukcióhoz és a rajz-digitalizáláshoz is felhasználtuk. A légi fotózás során észlelhető volt a külső és a középső temetőárok fel nem tárt Ny-i része a vetésben. Az árkok DNy–ÉK-i irányban elnyújtott, a templomok hossz tengelyéhez igazodó, ellipszis alakban vették körbe a templomokat.

A feltárt területet április 14-én temettük vissza, majd a templomok fölé 0,6 m magas halmot emeltettünk. A mesterséges dombon elvégeztük a régészeti emlékhely kialakítását, ami a két templom falindításának rekonstrukcióját, parkosítást és a külső temetőárok teljes feltárt szakasza rekonstrukcióját, magyarázó táblákkal, emlékjelekkel foglalja magában. Az emlékhely ünnepélyes átadására 2014. június 21-én került sor.

Megkezdődött az ásatási dokumentáció összeállítása, illetve az előkerült leletanyag tisztítása, restaurálása. A megtisztított, restaurált, beletárolt leletanyag a Thorma János Múzeumba (Kiskunhalas) kerül.

A feltárás munkatársai: Litauszki Zoltán és Keresztes Noémi Ninetta régésztechnikusok. A geodéziai felmérést az Archeoline Kft végezte el. Köszönettel tartozunk az ásatást és a helyreállítást támogató Nemzeti Kulturális Alap Igazgatóságának, továbbá az ásatást és a helyreállítást minden erejével segítő Tázlár Önkormányzatának, továbbá a Thorma János Múzeumnak (Kiskunhalas) és a Kecskeméti Katona József Múzeumnak.

GALLINA ZSOLT – GULYÁS GYÖNGYI

342. Tiszabábolna, Földvár (Fehérlótanya) (KÖH 16847)

(Borsod-Abaúj-Zemplén megye) R, B, Kö

A lelőhely területén a BORBAS (Borsod Plain Bronze Age Settlements) projekt keretében végeztünk kutatásokat 2014. március 19. és 29. között, majd a Kunhalmok és földvárak rehabilitációja a BNPI Heves és Borsod-Abaúj-Zemplén megyei területein projekt (KEOP-3.1.2./2F/09-11-2013-0041), 3. alprojekt keretében 2014 októberében.

A lelőhely a szakirodalomból ismert kora bronzkori földvár.¹⁰⁶ A Csicse kanyarulatában a mesterséges szigetet a bronzkorban hozták létre a folyókanyar átvágásával. A sziget területén az eddigi ismeretekkel (hatvani kultúra) ellentétben középső bronzkori (füzesabonyi kultúra) megtelepedés is igazolódott a szisztematikus felszíni leletgyűjtés eredményeként. A geofizikai képen nem kimutatható lakóházak helyét a felszíni leletgyűjtés statisztikai értékelése szépen körvonalazza. A szigeten kívüli terület negatív geofizikai képe, a szigeten tapasztaltak miatt

¹⁰⁶ A korábbi régészeti tevékenységről a jelentést ld. RKM 2013, 130–131.